

LA «RHETORICA NOVA» DE RAMON LLULL (*)

28.—La tercera condició ensenya a fer belles comparacions a qui vol *rhétorique loqui*. Ací la teoria explanada es correspon a la de la *vox significativa* (§ 24), però potser en cap altre lloc del tractat és formulada de manera tan desvinculada de tota intenció expressiva i realista. Las combinacions de paraules no valen com a signe traductor immediat d'allò que l'orador vol representar, sinó per la virtut de llur suggestió en el terreny moral i intel·lectual. Així com el preciosisme bandejà del vocabulari les expressions titllades de vulgars, Ramon Llull rebutja aquelles relacions entre els mots que alteren les normes de concordància dels conceptes i no tenen en compte les regles de majoritat, igualtat i minoritat segons els triangles de la tercera figura. Així arriba a resultats desconcertants pels que vivim fora de l'acció del seu sortilegi. Hom no pot dir «regina et ancilla sunt pulcre, quare indecens est ut regina comparetur ancille». No causa menys sorpresa el trobar en un tractat de retòrica medieval, on la col·locació dels mots en la frase era regulada per l'accentuació rítmica del *cursus*, la condemnaió de la inversió del nom respecte de l'adjectiu; qui diu «pulcra est regina, verbum turpe inordinatumque pronunciat... quare non servat dignitatem debitam substantivo». En aquest passatge les normes degeneren en un verbalisme confusionari.

29.—La quarta *conditio* és important. Ens dóna comentada per el mateix Llull la tècnica de l'ús dels exemples, tan típics de l'estil lul·lià. Ramon els emprà en quasi tots els seus llibres i fóra convenient de dreçar-ne l'inventari. Veuríem com un mateix tema o argument és narrat unes vegades amb color, diàleg i ambient, i d'altres en canvi és només exposat esquelèticament. Recordem els apòlegs del *Fèlix* i del *Blanquerna* i aquelles meravelles de suggestió poètica, enfilall de pedres fines, combinades i acolorides amb la fantasia més moderna i inestroncable, que són les metàfores de l'*Arbre exemplifi-*

(*) Véase ESTUDIOS LULIANOS, III, 1959, 5 ss.

cal. Aquests exemples són els que trobem en els llibres que Mestre Ramon escrivia perquè fossin llegits. Els altres, aquells apòlegs que semblen dissecats, no són sino un guió, un esquema, igual que fa amb els sil·logismes o la pauta d'una argumentació. Són els que surten en els curts tractats no destinats a la lectura sinó a servir de norma als predicadors en la preparació dels sermons. L'orador, d'igual manera que havia de desenrotllar i aclarir l'argumentació, donaria força i animació a aquells secs enunciats exemplificals i els faria saborosos. Ramon Llull devia ésser admirable en la pràctica d'aquesta part de la tècnica oratòria. Perquè tenia grans condicions de narrador i és en aquest petit gènere de l'apòleg on es mou amb habilitat major. Les mateixes obres lul·lianes de major ambició novel·lesca, com el *Fèlix* o el *Blanquerna*, progressen episòdicament. De vegades, fins amb detriment de la figura del protagonista que, com Fèlix, resulta desdibuixat per contrast amb la viva color dels eximilis emprats com únic recurs per explicar la seva actuació.

30.—Bona part de tals exemples, sobre tot els més populars entre nosaltres, perquè els de l'*Arbre exemplifical* que ja feriren la sensibilitat tan segura de Rubén Darío són encara menys coneguts del que mereixen, són de derivació oriental. Em refereixo per exemple als del *Llibre de les Bèsties*. Però d'això a considerar que Ramon Llull emprava l'exemple per suggestió de la literatura àrab, em sembla que hi ha distància. Cal no oblidar que l'ús de l'*exemplum* és recomanat en totes les arts medievals de predicació¹⁰, des d'Alain de Lille a Jacques de Vitry, i que fins en les poètiques, com la de Johannes de Garlandia (*Romanische Forschungen*, XIII, 888), es defineix i recomana l'ús de l'*exemplum*.

31.—Segons la *Rhetorica nova*, els *exempla* poden versar sobre temes naturals i morals. Els primers poden ésser de coses espirituals (Déu, els àngels), o corporals (el cel, la terra, els animals). Els temes morals poden ésser concordants (les virtuts) o al contrari (els vicis, les virtuts). «Si ille qui loquitur voluerit quod verba sua sint placibilia et decora, debet de predictis exempla sumere et ad verba sua ordine debito applicare». A aquest fi vol Ramon Llull «de hoc doctrinam debitam tradere». A continuació dóna una antologia d'exem-

¹⁰ Cf. WELTER, *L'exemplum dans la littérature religieuse et didactique du Moyen Age* (Paris-Toulouse, 1927).

ples corresponents a les quatre divisions anteriors. Cada un va acompanyat d'un breu comentari per a la seva recta aplicació. Els primers exemples són referents a temes teològics i filosòfics (comparació de la unitat i trinitat de Déu amb la triple composició de la substància angèlica, la qual per altra banda difereix d'aquelles; semblant similitud i diferència poden trobar-se en l'home, etc.). Els exemples morals són els més nombrosos: el bisbe hipòcrita; el sol comparat amb el foc; el lleó poruc; l'àliga i la seva agudesa de visió; el peix que no és salat, tot i viure en la mar (són temes de bestiaris). Segueixen la faula de la grua i del cranc, que ja coneixem per el *Calila* i el *Llibre de les Bèsties*, i l'extens apòleg de la guineu que volia ésser del consell del rei, compendi del mateix *Llibre de les Bèsties*, quelcom diferent però, en son desenrotllament. Ramon Llull es refereix vagament a una font d'aquella famosa història: «ex antiquorum narratione acceptum est...». Acaba aquesta sèrie de faules d'animals amb el gràfic conte dels simis i la cuca de llum, tan freqüentment reportat en els llibres lullians. Els que vénen després, són d'altre caràcter, tot i que els bateja igualment d'*exempla*. Són més aviat semblances o metàfores: el foc i l'aire, l'arbre carregat de flors, la rosa que creix entre espines, el lliri que *propter pulcritudinem habet unum ramum altum in medio qui caput eius inclinat in terram*; l'or, més durable que no cap altre metall; les forques i la copa daurada del rei; el maragde i la çaramida etc.

32.—Ramon Llull en aquest capítol no fa cap distinció entre faules o apòlegs propiament dits i les metàfores o semblances per ell recomanades per a solre qüestions en l'*Art demonstrativa* (3.ª distinció, § 10, 3). D'altres vegades, les *semblances* les anomena *proverbis* i *recontaments*, com si no sentís prou clara la diferència de matís. Així ho fa en l'*Arbre exemplifical*. En la *Rhetorica* semblances i apòlegs els posa tots sota una d'sola denominació: *exemplum*¹¹. En aixó no se separa de l'ús corrent en les grans compilacions medievals que, com diu Welter, inclouen temes diferents per la forma, la font i la qualitat, però que s'agermanen perquè tots contenen una moralitat.

33.—La cinquena condició és molt breument tractada. Parla de les *ornamenta pulcra*. Són quatre: *dignitates* (són les categories, com

¹¹ He tractat un poc més extensament aquest punt al pròleg citat de les *Obres essencials* de R. Llull, I, pp. 105-107.

bondat, virtut, potència, dominació etc.), *colores* (el nom, tan corrent a la preceptiva medieval, té ara tot un altre significat; són *pulcre forme, pulcre materie, pulcri fines*); el *gestus* i les *vestiments*. La didàctica del gest sembla apresada de l'art de la joglaria: *vultus ylaris, sine tussi, sine sputo, sine manuum motu et sine agitatione pedum*; l'home que parla al rei, ha de'esguardar-lo a la cara. La bellesa i netedat dels vestits, són *pulcra ornamenta*. Els vestits *turpia et vilia*, en canvi, perjudiquen perquè «loquentis necessitatem et paupertatem insinuant». Prou n'havia fet l'experiència el *pobre e menyspreat* autor del *Cant de Ramon*. L'observació final d'aquest capítol és remarcable. Es una lliçó ingènua d'eufemisme; en lloc de dir: «regina que est pulcra, non est bona», cal expressar-se així: «grave est quod regina, que est pulcra magneque dignitatis et excellentis altitudinis, cum sit uxor regis, alicuius peccati macula deturpetur...».

34.—La sisena condició és de *pulcris dictaminibus*. L'objecte del capítol és ensenyar a compondre *practice* bells dictats i belles clàusules. «Dictamina sunt pulcra propter pulcras copulas distinctionesque decoras nominum, pronominum, verborum, participiorum et adverbiorum». Però el capítol dóna molt menys del què s'hi promet. Es redueix a unes quantes frases les quals seran o no seran belles segons llur sentit. Ja en coneixem la recepta. Aquell qui diu «regina et ancilla sunt bone et pulcre», usa d'una construcció lletja. El mateix fa el que diu «rex et regina se odiunt, cum verbum odii non sit pulcrum».

35.—L'última condició es refereix als proverbis. Comença donant la definició: «sermo brevis magnam in se sententiam continens». Es exactament la mateixa definició dels *Proverbis de Ramon*: «breu proposició que conté en si molta sentència». La del *Libre de mil proverbis* se n'aparta una mica: «estruent que breument certifich veritat de moltes coses». La definició de la *Rhetorica* recorda la de la *Poetria* de Johannes de Garlandia: «sententia brevis, ad instructionem dicta, commodum vel incommodum grandis materie manifestans» (*Rom. Forschungen*, XIII, 889). El proverbí, segons Ramon Llull cal posar-lo al començament (*loquens in principio proponat pulcra et ordinata proverbialia que proposito congruant*) i en això demostra també el coneixement de la teoria de les retòriques medievals (Mathieu de Vendôme, Geoffroy de Vinsauf, Garlandia) i, igual que aquests mestres, la *Rhetorica* porta una antologia de proverbis *diversarum materiarum*. Són quarantanou en total.

36.—Ja és sabut que Ramon Llull escriví diversos reculls de proverbis en català. Els va editar Mossèn Galmés, en el vol. XIVe de l'edició mallorquina de les *Obres*. El que sembla més antic, els *Proverbis de Ramon*, en conté 6000, dividits en tres parts, que tracten de Déu, dels proverbis naturals i dels de virtuts i vicis. El llibre de *Mil Proverbis* fou escrit a Mallorca l'any 1302, venint Mestre Ramon del viatge a Ultramar durant el qual compongué la *Rhetorica nova*. Hom creuria doncs que hi ha d'haver grans semblances entre els proverbis d'aquest llibre i els *Mil* de l'altra col·lecció. No és així; ja ho hem vist en la definició de proverbi. Solament algun dels *Mil Proverbis* recorda vagament els de la *Rhetorica* (v. gr. els de *rei*, de *fe* i de *cortesia*).

37.—La tercera col·lecció són els *Proverbis d'ensenyament*, publicats per primera vegada per A. Morel Fatio (*Romania*, XI). Són en vers de noves rimades de vuit síl·labes. Mossèn Galmés, en reproduir-los, hi afegí un recull de 50 proverbis, també en el mateix vers, descobert per Mateu Obrador a l'Ambrosiana. Les dues sèries s'adiuen molt per la forma i l'expressió, concisa i aguda d'ordinari, més mnemotècnica que la de les altres col·leccions en les quals els proverbis semblen enunciats de teoremes, de vegades llargament desenvolupats per l'autor. Formen part, de debò, les dues sèries d'una mateixa col·lecció? En tenim dubtes. La part que era inèdita comença amb uns proverbis de Déu i Ramon Llull els posa sempre en primer terme però no al mig dels seus reculls. Hi ha alguna repetició de tema entre els proverbis donats a conèixer per Morel Fatio i els descoberts per M. Obrador (207 i 42; 219 i 29). Però l'argument més fort en favor de la probable independència mútua de les dues suposades parts dels *Proverbis d'ensenyament*, és un altre. Els proverbis darrers d'aquesta sèrie, que procedeixen precisament d'una altra font manuscrita, es corresponen del tot, en ordre i contingut, amb els proverbis de la *Rhetorica nova*.¹² I el català és l'original del llatí, de manera que en la versió original del tractat, eren en vers. No cal gastar molt de temps per demostrar-ho. Però si la lectura comparada no fos prou, bastaria amb posar de costat els proverbis catalans 215 i 217 i els llatins 40 i 42 que en són una traducció equivocada:

¹² Dono les gràcies a la Srta. Carme Riudor la qual, quan vaig donar-li fa uns anys aquest tema d'estudi al Seminari de Literatura Catalana, llavors existent a la nostra Universitat, descobrí aquella correspondència i n'inicià la comparació.

- n.º 40: Non velis illud decorare, de quo non potest egredi turpido.
 n.º 215: No vultes res embellir – d'on legesa ne pot exir.
 n.º 42: Virtutibus preliare cum viciis, ad hoc ut superare non possis.
 n.º 217: Ab virtuts tos peccats combat – per ço que no sies sobrat.

38.—Ja ha estat dit que en l'*Arbre exemplifical*, i també en les *qüestions* que s'hi refereixen, hi surten molts proverbis. En realitat en els llibres lul·lians n'hi ha molts que no duen aquest nom i el mereixen per llur profund sentit i concisió i per la suggestió que exerceixen. Recordem, per exemple, les solucions de l'*Arbre qüestionial*. Però son d'un to ben diferent dels de la *Rhetorica*. Ja he dit en parlar dels exemples (§ 32) que sovint Ramon Llull esborra la frontera entre ell i el proverbi, tot i que en diferents llocs del seu tractat recomana l'ús de l'un i de l'altre, perquè així ho llegia en les arts de retòrica de l'època. Aquells instruments persuasius, però, deixen d'ésser una pura tècnica en les seves mans, per esdevenir una mena d'emanació de la força expositiva, analítica i a la vegada poèticament sintetitzadora, de Mestre Ramon. Per això l'estudi de la pràctica del proverbi en Llull no pot reduir-se a tres o quatre col·leccions, ja que també s'expressa per mitjà d'ells en altres obres de major abast poètic, des del *Libre d'Amic e Amat* a l'*Arbre de filosofia d'amor* o l'*Arbre de Ciència*.

39.—La tercera part de la *Rhetorica nova* parla de la *ciència* i és també bastant extensa, si bé no tant com la segona. L'autor aplica al tema els principis de la seva filosofia. D'ací el nom que porta. Hi ha moltes repeticions d'exemples i idees, de vegades amb paraules molt semblants, però presentats des de punts de vista diferents. Ramon Llull ho fa molt. Així i tot, el conjunt és atractiu i ofereix curioses al·lusions literàries. Els fruits de les experiències de Llull davant del públic, en les seves predicacions, van de costat amb records de lectures i a la vegada amb regles d'un apriorisme totalment despreocupat de les reaccions o exigències d'un auditori, com ja hem observat en la part que tracta de la *Pulcritudo*.

40.—Seguint allò que els germans Carreras Artau anomenen (cap. XII) procés de desintegració de l'*Ars Magna* i la seva adaptació a les diferents ciències, Ramon Llull aplica en aquesta part a la retòrica els principis dialèctics que ja coneixem des de l'*Ars inventiva veritatis* i que es retroben més tard en l'*Ars generalis ultima*. Són els divuit

principis de les arrels de l'*Arbre elemental* i nou de les deu regles de la *Logica nova* (la *Rhetorica* prescindeix d'*utrum*). Aquells principis que, com sempre, cal entendre segons matèria, forma i fi, són: bondat, magnitud, duració, poder, sabiduria, voluntat, virtut, veritat, glòria, diferència, concordància, contrarietat, principi, mitjà, fi, majoritat, igualtat i minoritat. Es a dir: les *virtuts* o *dignitats divines*, dites també *començaments*, base constant de l'argumentació lul·liana.

41.—No puc fer sinó resseguir-los al vol, i ja he dit que de repeticions n'hi ha moltes. En tractar de la *magnitudo*, al costat dels casos de sempre (Déu, l'àngel, etc.) escriu un bell paràgraf sobre l'existència de *unus excellentissimus homo dominus Jhesus Xpistus... ut sit ipse finis et forma vivendi omnium aliorum per humanitatem que in ipso unita est et coniuncta divine nature in unitate persone ut sit ipse unus Deus et homo*. A continuació retreu el fet d'aquell emperador, romà segons Ramon Llull, a qui en sortir en una campanya cap a la Índia, una dona pobra li demanà justícia per la mort d'un seu fill. Es el conegut apòleg dels *Faits des Romains*, atribuït a Trajà, que surt també en el cant desè del *Purgatori* del Dante. El record d'Alexandre Magne ja s'insinua en aquesta anècdota i immediatament després en referirà una altra atribuint-la a ell específicament.¹³

42.—Interessant és la interpretació donada a la *duració*, la qual pot ésser entesa per la durada de la *verborum prolatio* i pel temps que els hòmens retenen en llur memòria allò que han sentit. Si les paraules s'endrecen a un bon fi, *erunt pulcra*, tal com ho són els dits de l'Escriptura i dels Evangelis i les *gesta gloriosorum virorum qui, etsi a seculo presenti migraverint, tamen vivunt memoria et adhuc nobis continue recitantur, ut eorum imitentur exempla*. No crec forçar el sentit d'aquest text, si el relaciono amb el record de les recitacions joglaresques. En canvi, si els dictats *ordinentur ad malum finem*, com els de Mafumet, *erunt mala et turpia, etsi adhuc in hominum memoria teneantur*.

43.—Els dictats (*verba*) són *magne potestatis* quan les paraules (*dictiones*) que els formen la signifiquen. La *sapientia* s'obté per mit-

¹³ Cf. R. Llull, *Obres essencials*, I, p. 107, per a altres al·lusions a l'antiguitat. — Dono el text de l'altra referència a Alexandre: «Sic etiam posset homo loqui de Alexandri magnifica excellentia, qui tante magnificentie existit ut uni militi qui vix apud eum castrum meruerat, civitatem optimam largiretur».

jà de deu condicions relatives a la pràctica de l'oratòria: *meditar ea de quibus loquendum est*; determinar quantes paraules cal emprar; tenir en compte l'oportunitat (*tempus opportunum i loci congruitas*), i la dignitat i categoria de l'oient; atendre a la utilitat, justícia, honestetat, virtut i veritat dels mots i, en darrer terme, a que sigui possible la finalitat perseguida.

44.—La *voluntat* és tractada en la rúbrica *de amore*. Sis coses són necessàries perquè les *verba sint amabilia*: amor, quantitat (igual concepte que en la condició de *sapientia*), oportunitat de temps i de lloc, veritat i concordància entre les qualitats de l'orador i l'oient.

45.—Breu és la rúbrica de la *virtut*. Només conté un notable elogi de la virtut que hi ha d'haver en les paraules, puix Déu en posà tanta en les pedres i en les herbes: «Si Deus posuit virtutes in herbis et lapidibus, multo magis in verbis que virtuosa sunt per virtutes morales et theologicales in loquente exeuntes, et ideo quando loquens habet verba virtuosa quorum virtus est subiectum sive materia, colorat formam eorum, propter quam colorationem forma pulchra est et ipsam formam ornatam audientes cum delectatione verba suscipiunt et aures atque cor inclinant benivolas ad audiendum».

46.—Sobre la veritat té en compte la *vox* (*subjectum in quo verba ponuntur*) i el *tempus* (*quando verba ponuntur in voce*), *verbum* (*per ipsum oportet ut [verba] fiant*), i *nomen* (*sine ipso verba pulchra dici non valeant*), estudiant-los segons la matèria, forma i fi. Són difícils de resumir les idees expressades en aquesta part del capítol. Remarcaré la distinció feta entre la veritat gramatical formal i la veritat real, i entre les veritats d'autoritat, racionals i les de fe.

47.—La *glòria* dóna motiu a un bell capítol. Vuit són les coses requerides: *promissio, laus, narratio, veritas, bonitas, magnitudo, utilitas et amabilitas*. Es per gràcia d'elles que les *verba sunt placibilia et gloriosa*. Les paraules han d'ésser prometedores i elogioses («ut scilicet loquentes eos quibus loquitur commendando, dignos laude pronuncient»); han de contenir «narratio gloriosa, quod impletur dum magnorum pulchra gesta narrantur et bona». Les altres condicions no porten gran cosa nova, però sempre són referides a allò que l'auditori espera i desitja de l'orador, per ésser-ne captivat. Són explicades com una veritable *captatio benevolentiae*. Per això el copista del lat. 10529 de Munic anotà al marge (f. 21v): «ista omnia pertinent

ad exordium», en una temptativa forçada per adaptar a la tradicional la retòrica lul·liana.

48.—Segueix l'estudi de la diferència, concordància i contrarietat. La primera ensenya a pronunciar distintament: *ama ardentem* són mots en els quals cal evitar la confusió de les dues *a* final i inicial. La concordància ara també és entesa en una accepció nímiamment gramatical: «inter *regem* et *bonum* est maior convenientia, cum sint unius generis, quam inter *regem* et *bonitatem*». La contrarietat s'entén segons el sentit: *ignis* i *aqua* són contraris per llurs respectives qualitats. Però aquesta contrarietat hi ha casos que és molt convenient de recercar-la, per exemple quan existeix també entre l'orador i el seu auditori (v. gr., entre l'advocat i el seu oponent). Llavors quanta major sigui l'oposició entre les paraules, «tanto erunt verba in dicta materia pulchriora».

49.—Parlant del *principio, medio et fine*, després de recordar l'autor allò que ha dit en la rúbrica de l'*ordo* (§ 22), formula una estranya teoria, paral·lela a la norma prescrita en la tercera condició de la *pulcritudo* (§ 28). Prescindint també de tot respecte a les normes del *cursus*, prescriu la col·locació del nom masculí en primer terme, després del neutre («quare secundum vocem utriusque generis, scilicet masculini et femení materiam participant») i en darrer lloc del femení. No fóra *pulcrum* ni ben dit *secundum rhetoricam* «pomum de auro tenet rex quod dat regine».

50.—Acaba l'explicació dels divuit principis amb els de *majoritate, equalitate et minoritate*. Poden entendre's de dues maneres: per les síl·labes de les quals consten els mots i per llur dignitat segons allò que signifiquen. Segueix ací essent radical la desarticulació de la teoria lul·liana de la més lleu connexió amb l'ordre de paraules basat en l'harmonia clausulatòria. L'ordre dels mots s'ha de basar sempre en raons lògiques: «*esse* est dignius quam *regina*, est enim *simplicius*» (ací el que preval és el mot de menor nombre de síl·labes). En canvi, *regina* ha de precedir *ancilla* per ésser major en dignitat. Hi ha encara un altre motiu d'igualtat, majoritat i minoritat; és el que marca la preferència entre substantiu i substantiu (Déu i àngel), entre substantiu i accident (*homo et ridere*), entre accident i accident (*intelligere et videre*) i entre pocs i molts («*rex, regina et domicella sunt maiora quam rex scilicet et regina*»).

51. —La part de la *Scientia* fineix amb les qüestions corresponents a nou de les deu regles de l'*Art general*, abans (§ 40) al·ludides. Porten la formulació habitual: *quid est, ex quo, quare, quantum sit, quale est, in quo tempore est, ubi est, quomodo est i in quo est*. Tot gira a l'entorn de la definició del *verbum*, mot oposat a *vocabulum*, segons ha estat advertit més amunt (§ 23), en la terminologia lul·liana. «Primo igitur queritur quid est verbum? Respondeo: verbum est vox significativa que significat verbum mentis quod homo in cogitatione concipit et quod movet linguam per aerem in quo suam similitudinem imprimit ad hoc quod audientibus reveletur». Sóc incompetent per a comentar aquest capítol i apreciar el valor que pugui tenir en la història de la lògica del llenguatge. Distingeix entre *vox* o *verbum vocale* i *verbum mentale*; entre *verbum formale* i *verbum finale*; entre *verbum simplex* i *compositum*, *proprium* i *apropriatum* i *verbum pulcrum per se o per aliud quo coloratur*. En quant al temps (*quando*) distingeix entre el temps en què la paraula *in mente concipitur* i aquell en què *exterius per vocem exprimitur*. El *verbum* és *ubi est subiectum suum* i per tant pot hom dir que és *in mente, in ore et in auribus audientis*. El *modus verbi* és segons la forma, matèria i fi. Per últim, el *verbum mentale habet mentem pro subjecto, sed verbum vocale in aere est*. Les *dicciones* són la matèria dels dictats (*verborum materia*) i aquell qui parla, *cum forma informat materiam*.

52. —La quarta part del tractat és *de caritate*, perquè «ille qui loquitur in caritate, per ipsam caritatem ipsa verba pulcrificat».

L'autor procedeix mitjançant un enfilall de deu proverbis, cada un dels quals va il·lustrat amb el corresponent eximpli. Tots són molt bells i desenrotllats amb una concisió que no ofega pas llur emocionant accent d'humanitat. Si en coneguéssim el text català, fàcilment esdevindrien antològics.

Una dona era casada amb un soldat gelós que la injuriava, mentre era molt sol·licitada per un altre soldat que la cobejava. Però per la caritat que omplia la seva ànima, ella s'aconhortava i enfortia i romanía casta. Aquest és l'exemple referent al *proverbium* primer: «*caritas est forma que voluntatem informat ad volendum bonum et odiendum malum*». Per a il·lustració del segon proverbí («*caritas arrogantes humiliat et superbos*») és recontat l'exemple d'un fill superbiós que injuriava la seva mare i fou vençut a la fi per la caritat d'ella. «*Caritas est virtus que facit oblivisci injustitias et offensas*»,

diu el proverbi tercer, i el seu exemple és el d'un escuder que sabé desarmar la ira del seu senyor explicant-li el cas anterior, *cum expositione ipsius*. Quart proverbi: «Qui habet caritatem, faciliter impetrat quidquid desiderat». Ara se'ns parla d'una vídua que perdé el marit a la guerra i després el seu castell i no tenia dot per a les seves filles. Fou en va que un nebot de la vídua, jurista, demanés ajut al rei en nom d'ella. La dona, en canvi, l'aconseguí amb les seves paraules *lacrimosis, humilibus et caritate plenis*. «Incipe a caritate verba tua», diu el cinqué proverbi, confirmat amb l'exemple del bisbe savi i l'ardiaca *modicum doctus*, però que tenia major eficàcia que el prelat en la predicació. Amb aquest proverbi fa Ramon Llull la crítica dels sermoadors que més atenen *ad verborum compositionem et altitudinem sententiarum quam ad utilitatem audientium*, i que més s'estimen agradar al seu públic per la ciència que no pas edificar-lo pel fervor i la caritat. Molt bella és l'exemplificació del sisè proverbi («*caritas loquentis est materia auditorum ad amorem utriusque*»): un home, en partir en pelegrinatge, confià a un compare seu l'arca del tresor. Es calà foc a la casa del depositari i aquest, recordant les paraules del seu amic, salvà el tresor d'aquest i perdé el propi. Setè proverbi: «*caritas loquentem et audientem letificat*». Ací se'ns parla d'un mercader que perdé el fill en un naufragi i ple de tristesa, deixà de fer almoines i de pregar, fins que un vell amic sabé donar-li conhort i resignació. L'exemple d'un rei que suportava les repreensions d'un sacerdot que vivia a casa seva, és la il·lustració del vuitè proverbi: «*qui cum caritate reprehendit, non reprehenditur*». El novè ens presenta com a comentari una criada bona que servia a una mala dona i com que per culpa dels defectes d'ella no podia usar de caritat, va deixar el seu servei, dient-li que encara que li donés innumerables tresors, no volia romandre més amb ella. Perquè «*caritas non vult quod homo propter denarios vendat tempus in quo eam habere potest*». El desè proverbi és el que enclou la més alta moralitat de la retòrica lul·liana, perquè posa l'eficàcia no en la bellesa de les seves paraules sinó en la seva força d'amor. L'exemple surt amb diverses variants en els llegendaris medievals. Una pobreta dona només sabia pregar dient a Déu que si conegués el lloc on vivia, aniria a netejar-li la casa i les escudelles (*parabsides*), a adobar-li el menjar, a parar-li el llit al vespre i a rentar-li els peus amb aigua calda. Un vell reptà la bona dona de niciesa, però aviat conegué la gran caritat d'ella «*et ea que primo ei turpia videbantur, apparuerunt postmodum plurimum speciosa*».

53. — Així acaba aquest llibre, tan singular dins de l'abundosa producció lul·liana. Com ja he dit, ens il·lumina el caire menys conegut de l'activitat propagandística del seu autor: la predicació. Però com que Ramon Llull, que es deia de *libres trobador*, també predicava, encara que fos amb la ploma, quan els escrivia, gràcies a la *Rhetorica nova* podem explicar-nos la intenció amb què emprava molts dels recursos de la tècnica de l'escriptor, amarant-la sempre, això sí, amb l'ardència de la seva ànima. Sempre confia més en ella que en la recepta retòrica. Aquesta retòrica, coneguda per Ramon Llull, era la de les escoles del temps. D'ella accepta l'ús dels recursos que més sobresurten en els escrits lul·lians: els exemples i els proverbis, però els afaisona a la seva manera, els lleva el caràcter episòdic i accidental i els converteix en una fibra inseparable de la trama del seu art de composició. Rebutja la tècnica de l'*ars dictandi* en quant al *cursus* i la substitueix per la seva original teoria de l'ornat retòric *cum voce significativa* i *cum principiis substantialibus et necessariis*, com diu en l'*Ars generalis ultima*. La posició dels elements gramaticals en la frase, les colors retòriques i les comparacions, reben una valoració més alta i transcendent que la que tradicionalment tenien assignada. Com el pintor que es redueix a un determinat sector de la seva paleta, Ramon Llull rebutja els decorativismes contingents i d'ordre sensual, per a concentrar-se en els intel·lectuals i metafísics. Com diu en l'*Ars generalis ultima*: *plus est existentia quam apparientia*. Per això la seva retòrica posa el ressort decisiu en la intel·ligència (*scientia*) i en l'amor (*caritas*). Aquesta *caritas* és allò que, en darrer terme, degué salvar l'oratoría lul·liana del racionalisme exclusivista de la seva teoria.

Amb raó podem dir doncs que Ramon Llull té *estil* i crea la seva forma literària. I això, per a glòria seva, és tota una altra cosa que ésser un imitador de fórmules, per nobles i prestigioses que siguin; és a dir, que ésser un *retòric*.

JORDI RUBIÓ

Institut d'Estudis Catalans
Barcelona